

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

*Анастасія СЛОБОДЕНЮК,
здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр» Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
Науковий керівник: Валентина БОГУТА,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
початкової освіти, природничих і математичних дисциплін та
методик їх викладання Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка*

Стаття присвячена висвітленню проблеми дослідження гендерної культури молодших школярів. Розкриті поняття «гендер», «гендерна культура». Розглянуті основні напрями сучасних психолого-педагогічних досліджень з проблеми гендерної культури молодших школярів на основі аналізу філософської і психолого-педагогічної літератури. Наголошується на важливості освітньої діяльності в процесі формування гендерної культури.

Ключові слова: гендер, гендерне виховання, гендерна культура, молодший школяр.

The article is devoted to the problem of studying the gender culture of primary school children. The concepts of «gender», «gender culture» are revealed. The main directions of modern psychological and pedagogical research on the problem of gender culture of junior schoolchildren on the basis of the analysis of philosophical and psychological and pedagogical literature are considered. The importance of educational activities in the process of forming a gender culture is emphasized.

Keywords: gender, gender education, gender culture, junior school student.

GENDER APPROACH IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A MODERN SCHOOL

Anastasia SLOBODENIUK

На сучасному етапі розвитку суспільства ідеї гендерних досліджень засвідчують новий підхід і нове бачення змін світу, адже без них неможливо встановити справедливість, свободу та соціальний прогрес. Тому створення нового українського суспільства на підвалинах справедливості та демократії можливе на основі концепції гендерного підходу щодо місця та ролі жінок і чоловіків як рівних у правах, свободах, обов'язках, можливостях та обов'язках.

Адже Концепція Нової української школи аргументує необхідність докорінного реформування, яке покликане зупинити негативні тенденції, перетворити українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку та конкурентоспроможності України. Виконання зобов'язань щодо сприяння гендерній рівності вимагає розуміння національних можливостей їх реалізації з урахуванням історично набутої практики суспільного життя чоловіків і жінок, національних традицій їх взаємин, досягнень та рівня соціальної культури та її складової – гендерної культури.

На сучасному етапі світового розвитку гуманізація суспільства потребує докорінної переорієнтації досліджень, результатом якої стане поворот до людини, її особистості, індивідуальності з урахуванням не лише потреб і здібностей особистості, а й якісної самотутності особистості. як представника певної статі. Такі зміни забезпечать розвиток суспільства на основі свободи, справедливості та соціального прогресу.

У сучасній педагогічній науці проблема гендеру вивчена ще недостатньо. Відсутність повноцінного гендерного виховання і гендерної просвіти може призвести до певних відхилень у формуванні особистості дитини, поведінкових порушень, виникненні труднощів під час процесу соціалізації. Закономірно, що в останні роки гендерна тематика у психолого-педагогічній науці набуває все більшої актуальності та особливо гостро постає в реаліях сьогодення набуваючи неабиякого розголосу, зокрема, в засобах масової інформації, що пов'язано із поступовим входженням нашої країни до європейського освітнього простору.

Актуальним питанням гендерної проблематики присвячені праці дослідників В. Агеєвої, С. Айвазової, В. Бунчі, Т. Вороніної, Н. Гапон, Т. Голованова, І. Жерьобкіної, І. Зверєвої, О. Кізь, Н. Лавриченко, Г. Лактіонової, Л. Міщик, Л. Смоляр, С. Хрисанової. У сучасній українській педагогіці активізувалося

вивчення особливостей гендерної соціалізації дошкільників та молодших школярів Л. Вовк, С. Віхор, Т. Говорун, Н. Іванова, О. Квас, В. Кравець, Г. Лянна, І. Мунтян, О. Ільїна, Т. Павлущенко, О. Цокур, О. Кікінеджи, А. Шевченко та ін.

Термін «гендер» пов'язаний воєдино з такими поняттями, як «гендерна культура», «гендерне виховання», які в сучасних умовах притягують увагу не лише теоретиків, але і практиків. Нині велика частина гендерних досліджень присвячена проблемам гендерної культури. Її аспекти широко обговорюються у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі та в ході науково-практичних конференцій А. Аніщенко, Г. Балл, С. Бем, Ш. Берн, І. Бех, М. Боришевський, С. Віхор, О. Вороніна, Т. Говорун, Т. Дороніна, І. Іванова, Л. Кобелянська, В. Кравець, І. Кон, Г. Лактіонова, О. Луценко, І. Мунтян, С. Олійник, О. Семиколєнова, О. Сухомлинська, П. Терзі, О. Цокур, Л. Штильова, Л. Яценко, С. Яшник [3; 4; 7; 8].

Також, слід зазначити, що деякі виховні та освітні аспекти гендерної проблеми в Україні, зокрема пов'язані з формуванням гендерної культури молодших школярів у освітній діяльності початкової школи потребують глибшого та повнішого дослідження та висвітлення.

Мета статті – розглянути основні напрями сучасних психолого-педагогічних досліджень з проблеми гендерної культури молодших школярів.

Впровадження гендерного підходу у навчально-виховному процесі передбачає розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожного учня незалежно від статі, вивільнення мислення як вчителів, так і учнівської молоді від усталених гендерних стереотипів. Реалізація гендерного підходу в школі можлива за умови формування в молодших учнів відповідного рівня гендерної культури. Дослідження гендерної культури як теоретичної основи її формування в учнів передбачає вивчення її сутності та особливостей. Розглядаючи сутність гендерної культури, нам необхідно з'ясувати сутністність таких понять як «гендер» та «культура» в цілому. На даний момент гендер – одне з базових понять сучасної соціології, яке означає соціальні очікування від представників кожної статі [3].

Так, А. Бондарчук дослідила особливості виховання в студентській молоді культури сімейних взаємин; С. Віхор проаналізувала процес гендерного виховання учнів старшого

підліткового та раннього юнацького віку; В. Кравець обґрунтував теоретико-методичні засади підготовки учнівської молоді до сімейного життя; П. Терзі дослідив питання формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів; Л. Яценко визначила педагогічні умови підготовки старшокласників до сімейного життя в процесі гендерного виховання тощо [1; 2; 10; 12; 14].

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що гендерна культура в дослідженнях визначається як культура, яка передбачає правильне уявлення людиною про правила та культуру гендерних стосунків, турботи, гендерної рівності, взаємин у суспільстві тощо. Так, науковці Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Кіз, В. Кравець та ін. дослідники сучасної гендерної культури в рамках гуманітарних дисциплін та навчально-виховного процесу визначають гендерну культуру, як систему соціально-психологічних умов життя суспільства, що сприяє формуванню чоловіка і жінки як рівноправних соціальних істот [4, с.78].

В роботі О. Іващенко [6, с.197] стаття – розглядається як багатогранна полімодальна категорія, яка є предметом вивчення багатьох наук (як біологічних, фізіологічних, медичних так і психологічних та філософських).

Загалом під «психологічною статтю» розуміють систему певних потреб, мотивів, ціннісних орієнтацій, еталонів, які характеризують уявлення людини про себе як про чоловіка (хлопчика) чи жінку (дівчинку), а також наявність специфічних способів поведінки, що реалізують дані уявлення. Процес статевої ідентифікації часто розбивають на два етапи: статевої ідентифікації та формування психологічної статі. На першому етапі формується думка індивіда про себе як про представника тої чи іншої статі, на другому – відбувається реальне опанування атрибутів поведінки, особливих емоційних реакцій, пов'язаних з чоловічою чи жіночою роллю [7].

На відміну від статевої, гендерна ідентичність базується не на біологічних чи фізіологічних особливостях статі, а на соціально-сформованих рисах, притаманних «жіночності» (femininity) та «мужності» (masculinity) [1].

Отже, в першу чергу гендер – це соціальна стаття із притаманними їй особливостями поведінки, мислення, що в цілому визначають соціально-рольовий статус людини [1].

Отже, аналізуючи різні підходи щодо визначення поняття в соціальних та гуманітарних науках, необхідно зазначити, що більшість науковців має спільний погляд щодо відмінності гендеру від біологічної статі, його соціального походження, який конструюється через певні інститути соціалізації, культурні норми, розподіл праці, існуючі в суспільстві ролі і стереотипи, та відтворює відносини влади і нерівності, які, в свою чергу, можна деконструювати. Науковці доводять, що гендерні відносини є конструктами певної культури, в рамках якої вони працюють, а роботу цієї культури щодо визначення гендерної належності вони називають гендером. Відзначимо, що гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподілення праці й утвердження в суспільстві культурних норм, ролей і стереотипів, тож він є своєрідним підсумком соціалізації людини в суспільстві відповідно до її статевої належності. Гендерні системи різних поколінь і культур можуть бути різні, а культура завжди спирається на досягнення попередніх поколінь. У цьому разі, не викликає сумніву висновок дослідників, що чоловіки і жінки є соціально-культурними продуктами своїх суспільств, а культура є вирішальним чинником у формуванні відмінностей між ними [9; 13].

І. В. Калько у своїй роботі розглядаючи поняття «гендерна культура», зазначає, що перша особливість цього феномена полягає в поєднанні двох понять – «гендер» і «культура», серед яких гендер вважає ключовим. Говорячи про сутність поняття культури, слід зазначити, що однозначного підходу до нього на даний час немає [8].

Однак, найбільш зрозумілим, на наш погляд, є підхід, запропонований А. Гастєвим, що на початку 20-х років минулого століття писав: «культура – це сума звичок народу, його уміння трудитися, сума його можливостей, сума нових соціальних умінь. Сама культура в такому розумінні є не що інше, як технічна і соціальна вправність. Ця сума соціальних умінь – не що інше, як сукупність певних раціональних способів праці в різних сферах діяльності» [7].

І з таким практичним трактуванням поняття культури не можна не погодитися. А тому, культура по внутрішній суті це технологія (спосіб творчої діяльності) суспільної людини, це спосіб накопичення і передачі людського родового досвіду, його оцінювання і осмислення, це те, що виділяє людину з природи і

відкриває шлях її самобутнього розвитку. Таким чином, культура реально існує як складна, різнорівнева система, що володіє своїми формами, своєю символікою, традиціями, ідеалами, установками, ціннісними орієнтаціями, образом думки і життя. Саме тлумачення поняття «гендерна культура» також не є однозначним. В одному трактуванні «гендерна культура» – це сукупність суспільних цінностей, які склалися в тому чи іншому суспільстві, відшліфовувалися в перебігу його історії, і їй повинен підлягати кожен індивід, дотримуючись норм і щодо чоловіка, і щодо жінки [8].

Отже, як свідчить аналіз наукових праць, ученими висловлюються різні погляди щодо суті поняття «гендерна культура». Так, під цим поняттям різні науковці розуміють:

– інтегративне утворення особистості, що відображає міру та спосіб її гендерної соціалізації, ефективність взаємодії з особами протилежної статі та готовність до здійснення сімейних функцій (П. Решетнік);

– результат засвоєння особистістю певних уявлень про призначення чоловіка та жінки в суспільстві, їхні фізіологічні, психологічні й етичні особливості, важливі для життєдіяльності якості й риси характеру, а також про гармонійні взаємовідносини між представниками обох статей (Л. Столярчук);

– цілісне інтегративне особистісне утворення, що характеризується наявністю в людині знань про норми і цінності міжстатевої взаємодії (Т. Неб'янська, Л. Яценко);

– система знань, норм і цінностей особистості, що забезпечують ефективну гендерну взаємодію та сприяють розвитку загальної культури особистості. Гендерна культура формується внаслідок аналізу та усвідомлення людиною загальноприйнятих стереотипів та упереджень відносно норм та очікувань чоловічої й жіночої поведінки і проявляється через дотримання цих принципів під час здійснення повсякденної діяльності (А. Швецова);

– індивідуально-особистісна характеристика людини, що включає в себе гендерну компетентність, гендерну картину світу, специфічні ціннісні орієнтації й моделі поведінки (З. Саралієва) [10; 11; 14].

Зазначимо, що прагнучи визначити ступінь взаємодії педагогіки та гендера як складних соціальних і наукових категорій, Л. Штильова, однією з перших науковців до термінологічного апарату педагогічної теорії вводить нові поняття – «гендерний

підхід в освіті», «гендерний вимір в освіті», «гендерна чутливість». Необхідність цих понять у науковий обіг автор пояснює тим, що школа третього тисячоліття повинна давати учням можливість розвивати індивідуальні здібності й інтереси, незалежно від приналежності до тієї чи іншої статі, протистояти традиційним та застарілим стандартам щодо статей, для чого педагогічний колектив повинен володіти гендерною чутливістю і професійною компетентністю стосовно проблеми гендерної соціалізації дівчат і хлопчиків, володіти методикою гендерного підходу до їх виховання й освіти [13].

Своє бачення сутності гендерного виховання запропонував В. Желізняк, який сприймає цей напрям виховання як різновид «соціального виховання в єдності та інтеграції функцій правового, морального й статевого виховання, які потребують спеціальної організації і відповідного педагогічного керівництва, незалежно від вікової категорії вихованців» [5].

Отже, гендерне виховання – один із нових напрямів у вітчизняній педагогіці, який базується на понятті «гендер», що знайшов визнання всіма суспільними дисциплінами й використовується для соціокультурної характеристики статі [1].

Висновки. Питання про роль педагогічної системи загальноосвітньої школи загалом і вчителів зокрема у формуванні гендерної соціалізації дівчат і хлопців сьогодні стає особливо актуальним і значущим, оскільки ця проблема визначається процесом зміни нормативних уявлень про чоловічі і жіночі гендерні ролі в сучасному суспільстві. Аналіз наукової літератури та психологічних досліджень показав, що більшість педагогів не мають єдиного бачення змісту та підходів до дітей за гендерною ознакою. Саме навчання на основі статі дітей молодшого шкільного віку допоможе уникнути дисгармонійної ролівої ідентифікації та гендерно-вікових криз.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. І. Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : монографія / О. І. Бондарчук, О. О. Нежинська. К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс»», 2014. 180 с.
2. Вихор С.Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2006. 260 с.

3. Вовк Л. М. Формування гендерної культури особистості у національній системі освіти. Всеукр. науково-практичний журнал «Імідж сучасного педагога». 2014. № 6 (145). С. 53–57.
4. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства / Говорун Т. В., Кравець В. П., Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Тернопіль : навчальна книга. Богдан, 2004. 148 с.
5. Желєзняк О.В. Науково методичний журнал. Серія «Педагогіка». 2010. Т. 136, № 123. С. 59-63.
6. Іващенко О. Гендерний аспект розвитку молодіжного підприємництва. Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. НДІ проблем молоді. 1996. Вип. 5. С. 196–201.
7. Ільченко О. Ю. Гендерний підхід як нова методологія наукових досліджень в галузі педагогіки : генеза розвитку. Педагогічні науки : зб. наук. пр. Полтавський нац. пед. Ун-т ім. В. Г. Короленка. 2011. №3. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/918> (дата звернення 11.11.2021).
8. Калько І. В. Формування гендерної культури школярів у системі роботи сучасного закладу освіти. Харків : Друкарня Мадрид, 2017. 136 с.
9. Кікінежді О. Гендерно-освітні технології як психолого-педагогічний супровід статевої соціалізації особистості. Український науковий журнал. Освіта регіону. 2013. № 3. URL: social-science.com.ua/article/1117 (дата звернення 01.11.2021).
10. Кравець В. Гендерна педагогіка: навч. посіб. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.
11. Столярчук Л. И. Полоролевая социализация школьников : теория и практика воспитания : монография. Волгоград : Перемена, 1999. 275 с.
12. Терзі П.П. Формування гендерної культури в студентів вищих технічних закладів навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2007. 20 с.
13. Штылева Л. В. Основные понятия и важнейшие термины. Гендерный поход в дошкольной педагогике: теория и практика. Ч І. Мурманск, 2001. С. 58-67.
14. Яценко Л. В. Педагогічні умови підготовки старшокласників до сімейного життя в процесі гендерного виховання : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2006. 20 с.